

Ярмоліцька Наталія Вікторівна

Науковий співробітник філософського факультету

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-1922-3496>

e-mail: natashav63@ukr.net

Товмаш Світлана Іванівна

Молодший науковий співробітник філософського факультету

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0002-4972-2330>

e-mail: svitlana.tovmash@knu.ua

**ВІДОБРАЖЕННЯ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ
УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ
ЯНОВСЬКОГО (ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНО-
ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ)**

Резюме

У статті досліджується репрезентація травматичного досвіду в українській культурі першої половини ХХ століття крізь призму художньої творчості Юрія Яновського. Основна увага зосереджена на застосуванні трансцендентально-феноменологічного підходу до аналізу літературної спадщини письменника. Розглянуто способи художньої трансформації колективної й особистої травми в літературному наративі, а також специфіці сприйняття суб'єкта травматичного досвіду в контексті української історичної дійсності. Проаналізовано, яким чином досвід історичної та особистісної травми структурує художню свідомість персонажів і формує естетичну модель реальності у творах Ю. Яновського. Дослідження виявляє механізми художньої репрезентації колективної травми, зокрема воєнних подій, революцій та особистісного болю. Особлива увага приділяється кризі ідентичності, фрагментації суб'єкта, руйнуванню історичної тяглості — як ключовим проявам колективної травми. У текстах Ю. Яновського ці риси виявляються через символічні структури, розірвану наративність,

сновидну логіку та парадоксальні хронотопи. На основі трансцендентально-феноменологічної методології проаналізовано, як у художньому світі Ю. Яновського відбувається репрезентація колективної та особистої травми, як вона структурує наратив, змінює сприйняття часу, простору та ідентичності персонажів. *Результати дослідження* показали, що в творах письменника травма функціонує як форма суб'єктивного досвіду, що переосмислює події ХХ століття не лише в історичному, а й у філософсько-екзистенційному сенсі. Зроблено висновок, що літературна репрезентація травми в творчій спадщині Ю. Яновського несе потенціал колективного зцілення та є важливою формою переосмислення національної ідентичності. Обґрунтовано, що трансцендентально-феноменологічний підхід дозволяє не лише поглибити розуміння художнього методу письменника, а й відкриває нові можливості для вивчення механізмів культурної пам'яті, рецепції минулого, переживання історичних катастроф та їх художньої артикуляції.

Ключові слова: Юрій Яновський, травма, феноменологія, трансцендентальність, історична пам'ять, українська культура, ідентичність, колективна пам'ять.

Вступ

Українська культура ХХ століття пройшла крізь низку масштабних травматичних подій: революції, війни, репресії, голодомори, що сформували особливий досвід колективної пам'яті та індивідуального переживання. Творчість Юрія Яновського (1902-1954), одного з найвизначніших українських письменників доби «Розстріляного Відродження», виявляється надзвичайно чутливою до цих зламів історії та глибинних психоемоційних трансформацій особистості. Ці події стали джерелом не тільки особистісного болю, а й колективної травми українського народу.

Проза Ю. Яновського вирізняється певною складністю тому, що полягає не лише в сюжетному чи історичному вимірі, а й у філософському — в його намаганні осмислити події крізь призму особистісної свідомості, що переживає катастрофу та шукає нову метафізичну точку опори. Такий підхід актуалізує феноменологічні й трансцендентальні інтерпретації, адже в центрі оповіді часто виступає не подія як така, а її сприйняття, її явище-вість у свідомості героя.

Мета даної статті — дослідити репрезентацію травматичного досвіду в творах Ю. Яновського крізь трансцендентально-феноменологічну призму, зокрема зосереджуючись на аналізі свідомісного простору персонажів, феноменів пам'яті, уяви, вини та трансцендентності у формуванні нового світогляду. Особливу увагу приділено концептуальному зв'язку між індивідуальною та національною ідентичністю в контексті історичної

травми. Загалом, проблема репрезентації травматичного досвіду у феноменологічному аспекті дозволяє перейти від традиційної інтерпретації тексту до розуміння глибинної структури досвіду, який зумовлює художню форму. Залучення трансцендентальної феноменології як методологічного підґрунтя дає змогу виявити не лише тематичні, але й онтологічні підстави художньої дійсності в творах Ю. Яновського. Завдання статті: окреслити поняття травматичного досвіду в контексті феноменології; проаналізувати ключові праці Ю. Яновського щодо відображення досвіду травми; визначити, як трансцендентальна структура свідомості героя формує художню дійсність.

Основними джерелами дослідження стали художні твори Ю. Яновського, а також наукові праці, що аналізують феноменологію, травматичний досвід та культурну пам'ять. Зокрема: роман «Вершники», як ключовий текст для осмислення екзистенційного та колективного виміру травми; «Майстер корабля», як приклад фіксації особистісного переживання крізь художній вимір пам'яті, а також інші твори Ю. Яновського. Також дане дослідження ґрунтується на філософських працях Е. Гусерля [1], як основи трансцендентально-феноменологічного підходу до аналізу свідомості; М. Гайдегґера [2; 3], для осмислення екзистенційного виміру перебування в травматичному досвіді; М. Мерло-Понті [4], для аналізу тілесного та інтуїтивного аспекту травми.

Також основна увага була зосереджена на українському науковому контексті. Зокрема, вітчизняні науковці С. Руденко, М. Тасенко, В. Приходько, Є. Левченко аналізують стосунок між тілом і простором у дослідницькому полі феноменологічної антропології [5]; досліджують феномен війни, як точку бачення матеріалістичної феноменології [6]; здійснили дослідження міждисциплінарних аспектів систем класифікації психічних розладів [7; 8]; передумови виникнення, історію розвитку та основні течії філософії психіатрії [9]; на основі досвіду міждисциплінарних українських практик, дослідили удосконалення діагностики посттравматичного стресового розладу та тривожно-депресивних розладів з використанням методів феноменологічної філософії [10]. Праці О. Забужко [11], Т. Ткаченка [12], Т. Гундорової [13], Л. Гижої [14], С. Гуцуляк [15], І. Роздобудько, В. Панченко [16] та ін., присвячені інтерпретації модернізму в українській літературі, аналізується творчість Ю. Яновського крізь призму посттравматичного досвіду; осмислюється трансгенераційний характер травми в культурі; акцентується на ідеї «роздвоєного героя» (роман «Вершники»), як текст з виразною психологічною напругою та символічною багатовимірністю. Таким чином, дослідження ґрунтується на поєднанні літературознавчих, філософських і культурологічних джерел, що дозволяє здійснити

міждисциплінарний аналіз творчості Ю. Яновського в аспекті трансцендентально-феноменологічного відображення травми.

Методи дослідження

Методологічною основою дослідження є міждисциплінарний підхід, що поєднує філософські (трансцендентально-феноменологічні) та літературознавчі (герменевтичні й наратологічні) методи аналізу художнього тексту. Наразі в межах феноменологічного підходу, насамперед ґрунтується на ідеї Е. Гусерля, зокрема понятті інтенціональності свідомості та редукції досвіду до його явищевості, тобто того як подія проявляється у переживанні суб'єкта. Такий підхід дозволяє розглядати травму не лише як зовнішній історичний факт, а як трансцендентальну структуру внутрішнього досвіду, який залишає слід у свідомості та ідентичності героя. Застосування трансцендентального підходу дозволяє проаналізувати процеси конституювання смислів у текстах Ю. Яновського: як особистість переживає світ, як формує своє буття через пам'ять, уяву, провину, страх або надію. Також було використано екзистенційно-феноменологічну перспективу, насамперед ідеї М. Гайдегера про Dasein, буття-до-смерті, як структури, що дозволяють осмислити досвід війни, смерті та втрати. Літературознавчий компонент дослідження базується на герменевтичному аналізі текстів і наратологічному підході, який дозволяє розглянути способи структурування оповіді, особливості хронотопу, монтажу та символізму в репрезентації травматичних подій. Водночас у дослідженні застосовано методіку trauma studies, яка передбачає аналіз наративної реконструкції та репрезентації досвіду, що неможливо безпосередньо висловити через фрагментарні, алегоричні чи символічні структури. Таким чином, обрана методологія дозволяє охопити як онтологічно-філософський рівень творів Ю. Яновського, так і текстуальну маніфестацію травматичного досвіду, тобто дослідити, як у художній формі трансцендентальний досвід набуває конкретного естетичного втілення.

Результати дослідження

У результаті проведеного дослідження було виявлено, що художня репрезентація травматичного досвіду в прозі Ю. Яновського функціонує на кількох рівнях — наративному, психологічному, символічному й онтологічному. Кожен із цих рівнів може бути осмислений через категорії трансцендентальної феноменології, що дозволяє інтерпретувати літературний текст як проекцію структури свідомості, зруйнованої або деформованої під впливом травматичних подій.

Слід зазначити, що персонажі Ю. Яновського функціонують у межах модифікованої часової свідомості, де зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім порушено. Згідно з феноменологічною концепцією часу

Е. Гусерля, людський досвід ґрунтується на континуумі ретенції (минулого), інтенції (теперішнього) та протенції (майбутнього). Проте у творах Ю. Яновського цей зв'язок або обривається, або набуває форми замкнутого кола, що позбавляє героїв відчуття цілісного буття. Це добре простежується в романі «Вершники», де минуле постійно вторгається в теперішнє, перетворюючи досвід на повторюване травматичне коло [17, с. 327–364]. В цьому ж романі травма виступає не лише темою, але й структурною складовою наративу. Так у «Вершниках» представлено фрагментовану свідомість героїв, розірваних між лояльністю до родини та ідеологічними протистояннями. Один із найяскравіших прикладів — образ Андрія, який гине від руки брата, уособлюючи драму розпаду єдності під тиском історичних катастроф. У цьому тексті смерть подається як феномен, що порушує цілісність буття, а пам'ять про рід і землю постає у вигляді сновидних спалахів. «Був серпень 1919 року. Загоном добровольчої армії генерала Антона Денікіна командував Половець Андрій. Купу кінного козацтва головного отамана Симона Петлюри вів Половець Оверко. Степові пірати зчепилися бортами і їх кружляв задушливий шторм степу... Висвистували шаблі, хряскотіли кістки, і до Оверка підвели Андрія. «Ахвицер?» Тю-тю, та це ти, брате?!» Андрій не похнюпився, поранену руку заклав за френч і зіпсував одержу кров'ю. «Та я, мазепо проклятий!» — «Ну, що? Допомогли тобі твої генерали?»... «А жити тобі хочеться? — питав Оверко. — Коло нашої Дофінівки море собі грає, старий батько Месій Половець у бінокль видивляється, чи не йде скумбрія, пам'ятаєш, ти й бінокль з турецького фронту привіз?»... «Петлюрівське стерво — сказав Андрій, — мати Росію продаєш галичанам! Ми їх у Карпатах били до смерті, ми не хочемо австрійського ярма». Оверко засміявся, підморгнув козакам, зупинив хлопчика, що вихопив на Андрія шаблю... Андрій не опускав руки, кров текла в рукав, він стояв перед братом Оверком, готовий до всього... «Ну й цирк! — гукнуло Оверкове козацтво. — Крові з нього, як з бугая, це я так рубанув... що я, а що наш йому відповідь, звісно що, гуляй душа без тіла, а тіло без душі!» «Цирк? — перепитав Оверко. — Рід наш великий, голови не щипані, крім нас двох, іще троє рід носять. Рід — це основа, а найперше — держава, а коли ти на державу важиш, тоді рід хай плаче, тоді брата зарубає, он як!»... «Роде, мій роде, прости мені, роде, що я не милую згоди. Рід переведеться, держава стоятиме. Навіки амінь». «Проклинаю тебе моїм руським серцем, ім'ям великої Росії-матінки, од Варшави до Японії, од Білого моря до Чорного, проклинаю ім'ям брата і згодою роду, проклинаю й ненавиджу в мою останню хвилину...» — «Та рубайте його, козацтво!» — скрикнув Оверко, і поточився Андрій, і заревли переможці, і дмухнув з південного заходу майстро, і стали нерухомо вежі степового неба» [17, с. 328–330].

Таким чином у романі «Вершники» Ю. Яновський створює символічний простір, де руйнується не лише соціальний, але й онтологічний лад.

Його герої постають у стані «роздвоєної суб'єктивності», вони водночас і носії національного архетипу, й жертви його руйнації. З феноменологічної точки зору, цей текст є «викликом» до відновлення цілісної свідомості.

Загалом, якщо говорити про травматичний досвід в творах Ю. Яновського, то він проявляється як відсутність смислу або ж як спроба його нав'язаної реконструкції. Герої творів письменника перебувають у пошуку смислових структур, які могли б легітимізувати їхній досвід, однак щоразу зіштовхуються з порожнечою. Наприклад, у романі «Чотири шаблі» це виявляється у вигляді метафізичної апатії, символічної розплавленості світу, де жодна з ідеологій (національна, революційна, релігійна) не здатна подати надійний фундамент для буття. Цей феномен розглядається як наслідок втрати інтенціонального вектору свідомості — суб'єкт більше не може направити свою свідомість на сталий об'єкт, бо об'єкт (реальність) сам по собі руйнується або втрачає опору в значенні. Ось як в романі Ю. Яновський описує згасання волі до життя свого героя. «Марченко зовсім зібрався умерти. Біля нього сиділи всі його друзі... Марченко лежав при пам'яті, але вже одірваний од землі. Його воля до життя погасла, як свічка, — на кінець третьої доби... Він став байдужий до всього. Під очима лягли чорні плями, грим смерті... Стара, сива людина умирала на нарах. Вона хотіла заховати усмішку... Остюк говорив страшним шепотом. Та Марченко вже втік далеко від його гніву. Він розквитався з землею, як грач у карти, викинувши всі козири і заплативши програш. Тепер лежав він, простягшиися на нарах, — переможець життя. Його оточували друзі, невблаганно чекаючи останнього подиху... Марченко подякував долі за те, що вона подарувала йому востаннє самотність» [17, с. 325]. Також в романі показано радикальне загострення екзистенційного страху. Герой переживає трансцендентальну кризу, коли події більше не мають сенсу, а досвід травми формує викривлену перспективу дійсності. «Ніч була холодна, наче скрізь лежав уже сніг... Нечипір когось вночі душив, хряскіт кісток розбудив його... Це було продовження сну. Бродяга безперестанку мучився вві сні. Страхoviща якісь трусили його, він силкувався прокинутись, інстинкт підказав, що на нього дивиться компаньйон очима. Та Ничипір уже знову спав. Сні їхні схрещувались один з одним, як шпаги. Свідомість блукала між рефлексивними видіннями, вона щохвилини могла виринути на поверхню. Поруч дихали дві сильні людини, інстинкт життя в них бився в кожній жилці. Обоє відчували, що небезпека є: вона причаїлася скрізь, в усіх кутках мозку. Картини сну овівалися цим холодним подихом небезпеки. Обоє міцно спали, але піднеси один з них руку або підведи голову — зараз же він побачив би розплющені очі компаньйона, і воля до життя визирнула б з них. Люди великих міст не знають, коли ходить біля них смерть... Вони бояться смерті, не знаючи, коли вона прийде. Люди в тайзі часто бачать смерть. Мозок їхній не сприймає інших думок, крім думок

про життя, про борню за нього, про підміну своєї загибелі — загибеллю хоч усього світу. Через те, що вони борються тільки для того, щоб жити, — вони швидко розпізнають місця, де ходить небезпека» [17, с. 289].

З трансцендентально-феноменологічної перспективи художні тексти Ю. Яновського можна трактувати як акт реконструкції досвіду, або навіть, як акт «виробництва посттравматичного знання» (Д. ЛаКапро). Так у романі «Майстер корабля» мистецтво постає єдиним простором, де можливе часткове «зцілення» через естетичну трансформацію досвіду. Персонаж майстра намагається створити іншу реальність — уявну, символічну, позачасову, як компенсацію за руйнування історичної реальності. Однак навіть цей простір позначений фрагментарністю та маркером втрати. Так в романі показано, що майстер будує корабель не для порятунку, а для плавання в межах втраченої мрії. Також у цьому творі травма носить індивідуалізоване, екзистенційне забарвлення. Через фрагментарні спогади героя, який втрачає дружину та колег під час становлення українського кіно, Ю. Яновський зображає болісний досвід втрати, ідентичності, непевності. Простір сну та видіння стає тією сферою, де особисте страждання набуває загальнолюдського значення, де пам'ять про коханих і про зражену надію постає у формі символів — моря, корабля, вогню. «Майстер корабля» демонструє спробу втечі від травматичного минулого в утопію мистецтва. Але й тут присутнє «несвідоме повернення» — повторення болючого досвіду в спогадах, снах, символічних образах (корабель як душа, що шукає опору). «Багате досвідом життя лежить переді мною, як рельєфна мапа моєї Республіки. Скільки-то води втекло з того дня, коли я, молодий, зелений юнак, окунувся в життя!... Я згадую свою давню юність. Дивлюся, як перебігає прекрасний вогник, символ вічного переходу енергії й розкладу матерії, простягаю до нього руки, і він гріє мої долоні, на яких лінія життя доходить уже до краю. Старість до чогось зобов'язує... Щаслива вона — молодість!... Дожити до глибокої старості я раджу всім. Тільки не несіть із собою недуг... Моїх років людина живе мозком. Це довершена жива істота, яку я ототожнюю з собою... Мені не хочеться тепер бути не тим, чим я є... Я тепер усвідомив своє місце серед мільярдів літ людства, серед астрономічної кількості людських створінь і на мікроскопічній планеті. Молоді, я звик уже до небуття... Зрозумійте психологію старості, юначе. Народивши вашого батька, ми все життя вважали себе старшим і розумнішим за нього. Вас ми констатували, як першу пересторогу й нагадування про Потойбічне. Звичайно, ми з вами серйозно рахуватися не могли. Ми навіть вороже дивимось на вас, бо ви женете нас до могили. Ви випиваєте наше погасання, красуетесь і ростете. В цьому — закон існування. Пам'ятайте тільки, що ви теж будете такими, як ми, — стережіться вимовити покvapне слово... Сиве волосся до чогось зобов'язує. Я виконав це зобов'язання. Осінь і зиму я сидів біля моєї кани, пригадуючи минуле. Тепер уже літо... Майк і Генрі одвідали

мене на зламних точках мемуарів: коли осінь зустрічається вночі з зимою і коли весна переборює зиму. Мої сини як зима і весна, Старший — меткий і проворний, як задерикуватий зимовий день. Молодший — неврівноважений, як весняна повінь... Кана моя чорніє без вогню... У ній перегоріло все значне та мізерне, смолисте і виснажене... Тепер ранок. Крізь двері на балкон я бачу, як прокидається Місто. За бульварами видко порт, де снують щогли й димарі. Мені не хочеться вже почувати під собою хисткої палуби. Я зайшов до порту й кинув якір. Під моїми парусами вирости молоді кораблі — сини. Тепер хай вони роблять рейси по морях» [17, с. 5-9, 160-161].

Трансцендентно-феноменологічне осмислення травми простежуються також у повістях та оповіданнях Ю. Яновського. В них спостерігається осмислення травми, яке проявляється в розриві між я-наратором і світом, що його оточує. Постійне відчуження, неспроможність зрозуміти дійсність та її події — це прояви посттравматичного досвіду, що не піддається раціоналізації. Таким чином письменник демонструє колективну пам'ять як міфологізовану, майже архетипну реальність, яка формується з уламків снів, візій, спогадів, що не мають початку і кінця, тільки трагічну тяглість [18, с. 36–131]. Також у творах Ю. Яновського наратив структурується довкола постійного повернення до воєнних подій, травматичних згадок та зображення фізичної й психологічної руїни. Трансцендентний аспект проявляється в тому, як персонажі переживають себе у світі — крізь страх, втрату і внутрішнє спустошення. Особливо показовим є образ вояка, що крізь морок бою прагне дійти до світла як до метафізичної істини [18, с. 14-28, 264-296].

Також слід зазначити, що в творах Ю. Яновського досить яскраво проявляється типологія травматичних образів. Наразі висвітлюється мотив братовбивства як символ зруйнованої ідентичності (наприклад, епізоди з родом Половців у «Вершниках»). Ось як описує Ю. Яновський протистояння братів. «Панас Половець стояв перед братом Іваном та його комісаром Гертом, усі кулі поминули Панаса, він стояв геть увесь заболочений, розхристаний, без шапки... стояв він перед сухорлявим Іваном. «От де зустрілися, Панасе, — сказав Іван і перемовився кількома словами з Гертом. Полонених зігнали в купу... Панас не чекав собі милості, він бачив, як загинули його вояки, що їх він збирав зерно до зерна... У нього промайнуло в голові дитинство й дитячі роки на шаланді, і нічні влови, і запах матеріної одежі, неосяжний простір моря. «Це — близько смерть», — подумав і звернувся до Івана з тим словом, що чув його від Оверка: «Чи чуєш, Іване, тут вже двоє загинуло, а тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду». «Рід наш роботящий, та не всі в роді путящі. Є горем горьовані, свідомістю підкуті, пролетарської науки люди, а є злодюги й несвідомі, вороги й наймити ворогів. От і бачиш сам, що рід розпадається, а клас стоїть і

весь світ за нас, і Карл Маркс». «Проклинаю тебе, — закричав Панас в агонії, — проклинаю моєю останньою хвилиною!» (пустивши собі в рот кулю). «Стріляй і мене, — сказав Іванові клятий Сашко, — стріляй, байстрюче»... точилися криваві бої, і Іван Половець загубив трьох своїх братів, — одного роду, — сказав Герт, — та не одного з тобою класу» [17, с. 334–336].

Образ дороги — як шлях через руїну, символ непевності, втрати опори також ознаменовує типологію травматичного образу. Цей образ добре простежується із спогадів малого Данилка і його подорожей із прадідом Данилом. «І ось Данилко з прадідом Данилом вийшли з села, попростували в степ, просто на південь, перед ними розступилася голуба даліна, вирости на південному обрії над далеким море прекручеряві хмарки, мов крайсвітній вишневий розквітлий сад. Прадід ішов і співав гайдамацької пісні про школяра... Данилко заплющував очі перед таким височезним світом, коло такого старезного прадіда, що йде собі й підспівує старих пісень і повідає Данилкові казки й приказки, як зветься кожна трава і яка квітка на яку користь... І треба багато ходити в житті — тоді побачиш, яке воно є, що й умирати не хочеться, і рід наш увесь ходючий, батьки й прабадьки, то й Данилко, мабуть, ходитиме, доки й ноги не відпадуть. Рід завзятий і непосидючий, козакували й землю робили, на Пслі осілися, село було Турбаї, тої турбації, турботи й турбанини повне жило, от і були ті люди турбаї справжні, а пан собі думав з них кріпаків мати... Отак ішли великий день, і все панською землею... побачили море, у рибалок підгодувалися... «ви́п'ємо, діду по чарочці, чи що, сам Миколай сьогодні по морю ходить, а ми, бач, берег облежуємо»... Прадід Данило розповідав рибалкам різну бувальщину та співав старовинних оковитих пісень, рибалки слухали, роззявивши роти.. і Данилко сам дивувався — отаким він прадіда ніколи не бачив, скільки сили ще в його кощавому тілі... І ранок був пізній... «ходімо, синку, — сказав прадід, — сьогодні Симона Зілото і копають цілющі трави, ходімо натщесерце прако́рінь шукати, щоб тобі довго ще топтати грішну землю, а мені стати на одвіт»... Вони пішли од моря й заглибилися в степ... Сонце пекло й розморювало, Данилко ніс повні руки трав і корінців... «ось тобі, Данилку, і степовий турецький сльоз», — сказав прадід і нахилився до квітки, і раптом підломився в ногах і розкинув руки, мов обіймаючи землю, упав, мов тайну почувши... мутні очі блимнули на Данилка, «топчи землю, синок», і прадід став неживий. Тоді Данилко озирнувся навколо і вперше відчув себе самотнім і, мов вітер дмухнув його з місця, побіг безвісти під пекучим сонцем степу, і відстань між прадідом та правнуком усе збільшувалась і збільшувалась, наче природа аж тепер схотіла відновити оту рівновагу поколінь» [17, с. 343–345].

Ще одним проявом травматичного образу в творах Ю. Яновського є: мотив поділу героя — як вияв внутрішнього розладу суб'єкта (психологічна

дизгармонія, множинність Я); стирання меж між сном і дійсністю — як спосіб втрати контролю над досвідом. Трансцендентальний вимір у його творах простежується в моделюванні суб'єкта як структури, в якій досвід травми розгортається в межах часу — ретенції, протенції, теперішнього, його герої живуть у модусі розірваного хронотопу. Свідомість не встигає «синтезувати» досвід, тому з'являється образ хаосу, абсурду, смерті. Водночас у цьому ж лежить потенціал трансценденції — пошуку нової цілісності, повернення до істинного «Я». Ю. Яновський не лише відтворює травматичний досвід, але й переосмислює його. У нього образ братовбивчої війни трансформується в символ втрати культурної єдності. Його герої опиняються у стані екзистенційного роздвоєння, де досвід травми викликає радикальну переоцінку цінностей. Через засоби художньої образності, фрагментарної композиції та внутрішніх монологів автор конструює простір пам'яті, в якому суб'єкт травми не лише страждає, але й намагається віднайти сенс у межовому досвіді.

Отже, аналіз художньої творчості Ю. Яновського у світлі трансцендентально-феноменологічної методології дозволяє виокремити декілька ключових результатів щодо способу репрезентації травматичного досвіду в творах письменника. Першим можна виділити декомпозицію суб'єкта як репрезентацію травми. Цей досвід досить добре відображений у романі «Вершники», в якому простежується глибокий розрив між цілісністю особистості та її екзистенційним розпадом; герої переживають втрату зв'язку з родиною, ідеалами, власним тілом; травма війни та братовбивчого конфлікту виявляється через втрату ідентичності, що втілюється в образі множинних «Я», роздроблених подій, колажних монтажних структур тексту. Другою ознакою травматичного досвіду в творах Ю. Яновського є фрагментарність нарративу. Цей досвід пояснюється тим, що структура романів письменника демонструє відхід від лінійного нарративу, натомість використовуються монтажні епізоди, які імітують динаміку пам'яті. Ця техніка відображає феноменологічний досвід травми, який не може бути опрацьований логічно, а тому існує у вигляді фрагментів, алюзій, снів, уявлень. Третьою ознакою травматичного досвіду є тілесність як осередок досвіду. Особливе місце тут посідає тілесне відчуття травми, тобто тіло стає не просто носієм болю, а простором, де закарбовується досвід. Загалом, у героїв Ю. Яновського тілесність часто протиставлена свідомості, проте інколи вона функціонує як арена конфлікту між свідомим і несвідомим. Четверта ознака травматичного досвіду — це феномен пам'яті й уяви, яка в творах Ю. Яновського проявляється в описах минулого, що постає не як завершена хронологія, а як феномен, що постійно переосмислюється. Пам'ять у його текстах виконує не лише репродуктивну, але й продуктивну функцію, вона відтворює минуле через призму болю, сорому або надії. Водночас уява дозволяє трансцендентувати травматичний досвід, перетворюючи його у

художній вимисел — акт самоцілення чи переказу. П'ята ознака — це колективна ідентичність і національний архетип. Через особистий досвід персонажів Ю. Яновський виводить до рівня колективного переживання, тобто — війна, зрада, втрати стають архетиповими структурами національної свідомості. Таким чином, індивідуальна травма постає як фрагмент великої травми народу.

Загалом, у творах Ю. Яновського травма не лише є змістом зображення, а й організуючим принципом нарації та структурування художнього світу. Його проза засвідчує складний феномен адаптації культури до катастрофічних історичних подій — через руйнування традиційних форм, творення нової естетики та переосмислення свідомості як місця травматичної дії. Таким чином, трансцендентально-феноменологічне прочитання виводить на рівень осмислення самої можливості культури в умовах посттравматичного існування. Ю. Яновському вдалося не лише відтворювати історичні події, але й змоделювати особливий тип художньої свідомості, здатної трансцендувати травму шляхом її естетичного переосмислення. Поетика Ю. Яновського — це феноменом культури пам'яті, що формує українську ідентичність на ґрунті пережитого страждання.

Ю. Яновський є митцем, чия свідомість глибоко заломлює феномен української історичної травми. Його твори виявляють тенденцію до символічної реконструкції катастрофи через трансцендентальне переосмислення подій. Художній світ письменника є феноменологічним простором, в якому травма постає не тільки як подія минулого, а як актуальна структура досвіду, що формує ідентичність. Таким чином, трансцендентально-феноменологічний підхід дозволяє не тільки інтерпретувати художній текст, а й виявити механізми культурного опрацювання колективного болю в українській літературі.

Розгляд травматичного досвіду в контексті української культури через призму творчості Ю. Яновського виявляє багатовимірну природу травми, яка не обмежується лише історичними або соціальними аспектами. Травма у творах письменника набуває онтологічного статусу — стає умовою існування суб'єкта, його внутрішньої логіки переживання реальності. У цьому сенсі аналіз творчості Ю. Яновського з позицій трансцендентальної феноменології дозволяє вийти за межі традиційного літературознавчого підходу, звертаючи увагу не лише на зміст, а й на способи переживання, модус буття, конституцію часу та смислу.

Порівняння з іншими напрямками дослідження травматичного досвіду в літературі (наративна травматологія, психоаналітична критика, постколоніальні студії) демонструє, що феноменологічний підхід уможливорює аналіз до-тематичного рівня досвіду, який ще не піддається символізації, але вже чинить вплив на структуру художнього тексту. Це

важливо для розуміння того, чому твори Ю. Яновського тяжіють до фрагментації, парадоксів, розмитості часово-просторових координат — усе це не просто стилістичні прийоми, а прояви трансцендентального горизонту травматизованої свідомості. Твори Ю. Яновського демонструють глибоку екзистенційну напругу та репрезентують колективний травматичний досвід через феноменологічні структури свідомості. Трансцендентально-феноменологічний підхід дозволяє виявити не лише зміст, а й спосіб буття героя в ситуації травми — як «поєднання» зруйнованої свідомості та потенціалу її відновлення.

Важливим аспектом залишається дискусійне питання колективної пам'яті. Адже Ю. Яновський не лише фіксує індивідуальний досвід, а й моделює колективні наративи травми, які стають основою для формування української ідентичності в ХХ столітті. Його проза виконує функцію культурного архіву, де збережено досвід катастроф, фрагментації, втрати історичної безперервності. У цьому контексті творчість Ю. Яновського набуває не лише літературного, а й антропологічного та філософського значення.

Ще одним дискусійним залишається питання про те, наскільки художній досвід може виконувати терапевтичну функцію. У випадку Ю. Яновського, очевидним є прагнення до подолання травми через її естетизацію, однак, чи є це справжнім трансцендуванням, чи лише формою сублімації, — це питання залишається відкритим.

Підводячи підсумок слід зазначити, що творчість Ю. Яновського є унікальним феноменом в українській літературі ХХ століття, в якому письменником було художньо опрацьовано глибинний травматичний досвід нації. Застосування трансцендентально-феноменологічного підходу дозволило виявити внутрішню структуру переживання травми, показати її як смисловий горизонт, що формує не лише сюжетно-композиційну побудову текстів, але й спосіб буття героїв та самої свідомості, яка зазнала катастрофи.

Одним із центральних висновків даного дослідження є те, що травма в творах Ю. Яновського функціонує не лише як змістовий елемент сюжету, а як структура сприйняття й осмислення буття. Через трансцендентально-феноменологічний підхід стає можливим розглядати художній твір як вияв способу буття в умовах історичної катастрофи. Такі феномени, як фрагментарність, деконструкція часу, порушення причинно-наслідкових зв'язків, — усе це вказує на внутрішню травмованість не лише персонажів, а й самого наративного світогляду. У своїй прозі Ю. Яновський фактично розробляє модель національного міфу, в якому особиста й колективна травма переплітаються з намаганням знайти смисл у безсенсовному. Через героїв, що опиняються в граничних ситуаціях, письменник

актуалізує феномен «буття-перед-смертю» (за М. Гайдеггером), який і дозволяє осмислити власне існування як зусилля і проєкт.

Висновки

1. Травма у прозі Ю. Яновського функціонує як структура досвіду, яка деформує часовість, інтенціональність і логіку свідомості.

2. Естетичні особливості творів (фрагментарність, символічність, міфологізація) є не лише формальними ознаками модернізму, а й формами репрезентації посттравматичної свідомості.

3. Герої Ю. Яновського не є цілісними суб'єктами, а радше свідками і носіями руйнівного досвіду, що відтворюється через їхню внутрішню кризу і дезорієнтацію.

4. Мистецтво та художній акт виступають простором зцілення або реконструкцією досвіду, що актуалізує роль літератури як інструменту культурної пам'яті.

Подальші дослідження можуть бути розширені в кількох напрямках:

- порівняльний аналіз з європейськими модерністами (наприклад, Франц Кафка, Вірджинія Вулф) щодо феноменології травми в контексті Першої світової війни;

- інтермедіальний аналіз, який вивчатиме, як тема травми моделюється в українському театрі, кіно, візуальному мистецтві того часу;

- поглиблене дослідження колективної ідентичності в контексті національної травми, спричиненої громадянською війною, репресіями, голодомором;

- дослідження трансгенераційної передачі травми в українській літературі ХХ – ХХІ століть.

Таким чином, творчість Ю. Яновського відкриває широкий простір для філософсько-естетичного осмислення культурної травми як фундаментального досвіду ХХ століття, а феноменологічна оптика є ефективним інструментом для розкриття глибинних смислових пластів його літературного всесвіту.

Список посилань

1. Гусерль Е. Ідеї до чистої феноменології і феноменологічної філософії / переклад з нім. В. І. Кебуладзе. Харків: Фоліо, 2020. 348 с.
2. Heidegger M. *Sein und Zeit*. Tübingen: Niemeyer, 2001. 458 p.
3. Heidegger M. *Unterwegs zur Sprache*. Pfullingen, 1959. 269 p.
4. Merleau-Ponty M. (1945). *Phénoménologie de la perception*. Paris: Gallimard. 526 p.

5. Prykhodko V., Rudenko S. (2018). Body and Space Relationship in the Research Field of Phenomenological Anthropology: Blumenberg's Criticism of Edmund Husserl's «Anthropology Phobia». *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, Vol.13, 30-40. URL: <https://doi.org/10.15802/ampr.voi13.125512>
6. Приходько В. В. (2023). Феномен війни: точка бачення матеріалістичної феноменології. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія, ВПЦ «Київський університет»*, №1(8), 35-39. URL: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2023/8-6/8>
7. Rudenko S., Tassenko M. (2024). Improving the Diagnosis of Post-traumatic Stress Disorder and Anxiety-depressive Disorders Using the Methods of Phenomenological Philosophy: Experience of Interdisciplinary Practices in Ukraine. *Studia Warمیńskie*, 61, 127 – 138. URL: <https://doi.org/10.31648/sw.10789>
8. Rudenko S., Tassenko M., Levcheniuk Y. (2025) CosmosContaining Mental Disorders: Phenomenological Advancing for Psychopathology and Philosophy of Psychiatry. *Philosophy and Cosmology*, Volume 34, 67-84. URL: <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/34/4>
9. Тасенко М. (2022). Передумови виникнення, історія розвитку, основні течії філософії психіатрії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія*, 2(7), 43-51. URL: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-8/11>
10. Rudenko S., Tassenko M. (2024). Interdisciplinary Aspects of Mental Disorders Classification Systems. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy*, 2(9), 44-49. URL: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2023/9-8/15>
11. Забужко О. *Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій*. 2-ге вид., випр. Київ: Факт, 2007. 638 с.
12. Ткаченко Т. (2010). Роль біблійного інтертексту в романі Ю. Яновського «Майстер корабля». *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія: Лінгвістика і літературознавство. Бердянськ: БДП. У. Вип. XXIII, Ч. 1. С. 395.
13. Гундорова Т. *Травма. Пам'ять. Ідентичність: Українська культура в посттоталітарну епоху*. Київ: Грані-Т, 2012. 548 с.
14. Гижя Л. (2008). Ідея повернення на Батьківщину в неоромантичних творах Ю. Яновського та Д. Конрада. *Волинь філологічна: текст і контекст*. Польська, українська, білоруська та російська літератури в європейському контексті. Вип. 6: У 2-х ч. Ч. I. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. С. 167-176.

15. Гуцуляк С. І. (2024). «Прекрасний Ю. Я.»: як подавати / полюбити творчість Юрія Яновського в НУ. Ш. Наукові записки. Серія: Філологічні науки, (208), 128 – 135. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-17>
16. Панченко В. (2012). «Морські вовки» в степах України. Чому неоромантик Юрій Яновський став соц-реалістом. Літературна Україна, 97. С. 26.
17. Яновський Ю. І. Твори: В 5-ти томах. Т. 2. / Упоряд. К. Волинський, М. Острик; Післям. М. Пархоменка. Київ: «Дніпро», 1983. 424 с.
18. Яновський Ю. І. Твори: В 5-ти томах. Т. 1. / Упоряд. М. Острик; Передм. О. Гончара. Київ: «Дніпро», 1982. 533 с.

References

1. Husserl, E. (2020). Ideas for pure phenomenology and phenomenological philosophy / translated from German by V.I. Kebuladze. Kharkiv: Folio, 348 p. [in Ukrainian].
2. Heidegger, M. (2001). Sein und Zeit. Tübingen: Niemeyer, 458 p.
3. Heidegger, M. (1959). Unterwegs zur Sprache. Pfullingen, 269 p.
4. Merleau-Ponty, M. (1945). Phénoménologie de la perception. Paris: Gallimard, 526 p.
5. Prykhodko, V. & Rudenko, S. (2018). Body and Space Relationship in the Research Field of Phenomenological Anthropology: Blumenberg's Criticism of Edmund Husserl's «Anthropology Phobia». Anthropological Measurements of Philosophical Research, Vol. 13, 30-40. URL: <https://doi.org/10.15802/ampr.voi13.125512>
6. Prykhodko, V. (2023). The phenomenon of war: materialistic phenomenology point of view. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy, 1(8), 35-39. URL: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2023/8-6/8> [in Ukrainian].
7. Rudenko, S. & Tasenko, M. (2024). Improving the Diagnosis of Post-traumatic Stress Disorder and Anxiety-depressive Disorders Using the Methods of Phenomenological Philosophy: Experience of Interdisciplinary Practices in Ukraine. Studia Warmińskie, 61, 127 – 138. URL: <https://doi.org/10.31648/sw.10789>
8. Rudenko, S. & Tasenko, M. (2024). Interdisciplinary Aspects of Mental Disorders Classification Systems. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy, 2(9), 44-49. URL: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2023/9-8/15>
9. Tasenko, M. (2022). Preconditions of origin, history of development, main trends of philosophy of psychiatry. Bulletin of Taras Shevchenko

- National University of Kyiv. *Philosophy*, 2(7), 43-51. URL: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/7-8/11> [in Ukrainian].
10. Rudenko, S., Tasenko, M. & Levcheniuk Y. (2025). *CosmosContaining Mental Disorders: Phenomenological Advancing for Psychopathology and Philosophy of Psychiatry*. *Philosophy and Cosmology*, Vol. 34, 67-84. URL: <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/34/4>
  11. Zabuzhko, O. (2007). *Notre Dame d'Ukraine: Ukrainian Woman in the Conflict of Mythologies*. 2nd ed., corrected. Kyiv: Fakt. [in Ukrainian].
  12. Tkachenko, T. (2010). The role of biblical intertext in the novel by Yu. Yanovsky "The Shipmaster". *Current problems of Slavic philology*. Series: Linguistics and literary studies. Berdyansk: BDPU. Issue XXIII, Part 1, 395. [in Ukrainian].
  13. Gundorova, T. (2012). *Trauma. Memory. Identity: Ukrainian Culture in the Post-Totalitarian Era*. Kyiv: Grani-T., 548 p. [in Ukrainian].
  14. Gyzha, L. (2008). The idea of returning to the Motherland in the neo-romantic works of Yu. Yanovsky and D. Konrad. *Volyn Philological: Text and Context*. Polish, Ukrainian, Belarusian and Russian Literature in the European Context. Vol. 6: In 2 parts. Ch. I. Lutsk: RVV «Vezha» Volyn. National University named after Lesya Ukrainka, 167-176. [in Ukrainian].
  15. Gutsulyak, S. I. (2024). The Beautiful Yu. Ya.: How to Present/ Love the Works of Yuri Yanovsky at the National University of Kyiv. *Scientific Notes*. Series: Philological Sciences, (208), 128-135. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-17> [in Ukrainian].
  16. Panchenko, V. (2012). "Sea Wolves" in the Steppes of Ukraine. Why the Neo-Romanticist Yurii Yanovskyi Became a Socialist Realist. *Literaturna Ukraina*, 97. [in Ukrainian].
  17. Yanovskyi, Y.I. (1983). *Works: In 5 volumes. T. 2.* / Compiled by K. Volynskyi, M. Ostryk; Afterword by M. Parkhomenko. Kyiv: «Dnipro», 424 p.
  18. Yanovskyi, Y.I. (1982). *Works: In 5 volumes. T. 1.* / Compiled by M. Ostryk; Preface by O. Honchar. Kyiv: «Dnipro», 533 p.

Nataliia Yarmolitska

Research fellow at the Faculty of Philosophy

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv)

<https://orcid.org/0000-0002-1922-3496>

e-mail: natashav63@ukr.net

Svitlana Tovmash

Junior Research Fellow, Faculty of Philosophy

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv)

<https://orcid.org/0009-0002-4972-2330>

e-mail: svitlana.tovmash@knu.ua

**THE REPRESENTATION OF TRAUMATIC EXPERIENCE IN
UKRAINIAN CULTURE IN THE WORKS OF YURI YANOVSKYI
(A TRANSCENDENTAL-PHENOMENOLOGICAL RESEARCH
ASPECT)**

Abstract

This article explores the representation of traumatic experience in Ukrainian culture during the first half of the 20th century through the lens of the literary work of Yuri Yanovskyi. The primary focus is on applying a transcendental-phenomenological approach to analyzing the writer's literary legacy. The study examines the ways in which both collective and personal trauma are artistically transformed within the literary narrative, as well as the specific perception of the trauma-experiencing subject in the context of Ukrainian historical reality. It analyzes how historical and personal traumatic experience shapes the artistic consciousness of characters and forms an aesthetic model of reality in Yanovskyi's works. The research identifies the mechanisms of artistic representation of collective trauma, particularly war events, revolutions, and personal suffering. Special attention is given to the crisis of identity, the fragmentation of the subject, and the rupture of historical continuity – as key manifestations of collective trauma. In Yanovskyi's texts, these features appear through symbolic structures, fragmented narrative, dreamlike logic, and paradoxical chronotopes.

Based on the transcendental-phenomenological methodology, the study analyzes how collective and personal trauma is represented in Yanovskyi's fictional world, how it structures the narrative, and transforms the perception of time, space, and character identity. The results demonstrate that in the writer's works, trauma functions as a form of subjective experience that reinterprets the events of the 20th century not only historically, but also philosophically and existentially. The conclusion is made that the literary representation of trauma in Yanovskyi's creative heritage holds the potential for collective healing and serves as an important form of rethinking national identity. It is argued that the transcendental-phenomenological approach not only deepens the understanding of the author's artistic method but also opens new perspectives for studying the mechanisms of cultural memory, the reception of the past, the experience of historical catastrophes, and their artistic articulation.

Keywords: Yuri Yanovskyi, trauma, phenomenology, transcendence, historical memory, Ukrainian culture, identity, collective memory.

Стаття надійшла до редакції 22.04.25

© Ярмоліцька Н. В., Товмаш С. І., 2025